

JOÓ EMESE

MŰZEUM A CIRKUSZBAN, CIRKUSZ A MŰZEUMBAN

TBalansza és hegedűbuzogány, elefántfog és vízilóagyar, kopfring és cangi, zsonglőrködés, tigrisidomítás, kosztümvarrás, rekvizitkészítés... A cirkuszi előadások közönsége 2019. június 27. óta testközelben is találkozhat a cirkuszvilág különleges tárgyaival és történeteivel a *Nincs mááásik! 130 éves a Fővárosi Nagycirkusz* című kiállításban, a Fővárosi Nagycirkusz közönségforgalmi tereiben. A népszerű tudományos ismeretterjesztő bemutató, nyilvános felhívások eredményeként, közösségi összefogással vált teljessé. 2019 tavaszán ugyanis a Nemzeti Artista-, Előadó- és Cirkuszművészeti Központ muzeális intézménye még a fejlesztés kezdetén járt, így gyűjteménye nem tette lehetővé, hogy a ligeti porond első 130 évének átfogó bemutatása kizárólag saját forrásanyagára épüljön.

TA Nemzeti Artista-, Előadó- és Cirkuszművészeti Központ 2017-ben alapította tudományos műhelyét, a Magyar Cirkuszművészeti Múzeumot. A cirkuszmúzeum egy fokozatosan formálódó tematikus múzeum, amelynek feladata a magyar cirkuszi kulturális örökség kutatása, a magyar és a magyar vonatkozású cirkuszi előadó-művészet tárgyi és szellemi emlékeinek, írásos, képi és mozgóképi dokumentumainak megőrzése és feldolgozása, valamint gyűjteményeinek és kutatási eredményeinek fizikai és digitális formában való közzététele a széles hazai és a nemzetközi közönség számára. A Magyar Cirkuszművészeti Múzeum nyitott közösségi intézmény, amely profi artistaművészekkel, amatőr artistákkal, a cirkuszi szakmákban dolgozókkal, a társművészetek, a sport, az oktatás, képzés és a tudomány képviselőivel együttműködésben, partnerségben és párbeszédben dolgozik. Érzékenyen követi a cirkuszművészet változásait, a hagyományos és innovatív kísérleteket, és aktívan közreműködik a cirkuszművészet értékeinek bemutatásában. Küldetése, hogy erősítse a magyar cirkuszi

a Magyar Cirkuszművészeti Múzeum nyitott közösségi intézmény, amely profi artistaművészekkel, amatőr artistákkal, a cirkuszi szakmákban dolgozókkal, a társművészetek, a sport, az oktatás, képzés és a tudomány képviselőivel együttműködésben, partnerségben és párbeszédben dolgozik

közösség önbecsülését és összetartását, egyúttal elősegítse a magyar cirkuszi előadó-művészet széles körű megismerését és elismerését.

*elsődleges
forrásanyagát is
a hajdani Maciva
(Magyar Cirkusz
és Varieté) állami
nagyvállalat
relikviái, valamint
Gervai Imre
artistaművész
(1949–1996)
nemzetközi
cirkuszművészeti
magángyűjteménye
jelenti*

¶ A Magyar Cirkuszművészeti Múzeum műtárgygyűjteményének alapját, egyben kiállításainak elsődleges forrásanyagát is a hajdani Maciva (Magyar Cirkusz és Varieté) állami nagyvállalat relikviái, valamint Gervai Imre artistaművész (1949–1996) nemzetközi cirkuszművészeti magángyűjteménye jelenti. A cirkuszmúzeum gyűjteményi bázisát kitevő több ezer plakát, műsorfüzet, kisnyomtatvány, fénykép, valamint műalkotás, képes album, mozgófilm, dokumentum, rekvizit, kosztüm és sokféle egyéb, cirkuszhoz köthető tárgy leginkább az 1950 és 1990 közötti időszakot reprezentálja. Részből a Fővárosi Nagycirkuszban zajló hazai és vendég előadásokra fókuszál, részből – Gervai Imre turnéival összefüggésben – a nemzeti cirkuszvállalat alkalmazásában álló artistaművészek külföldi fellépéseinek egy-egy szeletét szemlélteti.

¶ A Fővárosi Nagycirkusz eredeti funkciójában működő kőcirkuszként jelenleg egyedülálló intézmény Közép-Európában. A *Nincs mááásik! 130 éves a Fővárosi Nagycirkusz* című kiállítás közérthetően mutatja be eddigi fennállása történetének legmeghatározóbb jelenségeit, eseményeit és szereplőit. A cirkuszmúzeum kiállításrendezői (Szonday Szandra kurátor, Joó Emese főmuzeológus, múzeumvezető) az előkészítéskor számba vették a gyűjtemény hiányosságait, és több irányban is lépéseket tettek, hogy hiteles forrásanyagot találjanak egy időben a mai napig elérő, személyes és élő cirkusztörténeti kiállítás összeállításához. Felhívást intéztek, illetve személyesen fordultak a cirkuszi intézményhálózat munkatársai, a cirkuszművészettel foglalkozó szakemberek, az artistaművészek, a cirkuszlátogató közönség, a magángyűjtők és a közgyűjtemények (múzeumok, levéltárak) felé. A személyes, szakmai és intézményi támogatások hatására, elsősorban Graeser József artistaművész, a Fővárosi Nagycirkusz szakmai vezetője közbenjárására az artistaközösség is megmozdult. Mindössze egy hónap alatt több mint harminc artistaművész jelentkezett, és felajánlotta kiállításra személyes vagy családi relikviáit. Az artisták minden tárgyhöz és dokumentumhoz

*egy hónap alatt
több mint harminc
artistaművész
jelentkezett,
és felajánlotta
kiállításra
személyes vagy
családi relikviáit*

Vogel Erik plakátterve a Duo KOWY számára
Nemzeti Artista-, Előadó- és Cirkuszművészeti Központ

A személyes, szakmai és intézményi támogatások hatására, elsősorban Graeser József artistaművész, a Fővárosi Nagycirkusz szakmai vezetője közbenjárására az artistaközösség is megmozdult.

gondos magyarázatokat és izgalmas személyes történeteket, sőt még kiállítási instrukciókat is fűztek, miközben karrierjük csúcspontjai mellett pályájuk nehézségeiről és aktuális élethelyzetükről is őszintén és nyíltan beszámoltak.

¶ Az önkéntes kiállításfejlesztők közül idővel többen is úgy döntöttek, hogy a múzeumi gyűjtemény gyarapítóivá válnak. Például a „Duo KOWY”, azaz Kovács Lászlóné Négyesi Katalin és Kovács László artistaművészek, akik először egyik legnépszerűbb számuk, az *Original Hungarian Gipsy Juggler Show* teljes rekvizitkészletét, kosztümjeit, fényképeit és nyomtatott dokumentumait ajánlották fel a cirkusztörténeti kiállításnak, majd a cirkuszmúzeumi gyűjtemény számára. Kowycék cigányszáma rendhagyó zsonglőr zsáner, amelyhez egyedi látvány, kosztüm, rekvizit és pirotechnikai felszerelés is párosul. Hegedűbuzogányaik és tábortűz installációjuk vizsgálatát fokozatosan módszeres múzeumi kutatás követte, hogy a közös otthoni beszélgetések, múzeumi interjúk és az általuk megválaszolt kérdéssorok nyomán mélyebben megismerhessük egyedülálló cirkuszi világukat és sajátos szemléletmódjukat – közönségikereik, népszerűségük összetevőit.

¶ Kowycék artistatevékenységének fontos jellemzője a rendkívüli kreativitás és a nagyfokú adaptív képesség, amelyek elősegítik munkásságuk értelmezését a hagyományosnak mondott, autonóm cirkuszi előadó-művészeti kontextusban és a cirkusz világtól való elmozdulásaikban is. Miközben kiváló cirkuszi képességeiket a cirkusztól eltérő környezetekben, aktuális társadalmi célokért és szociális igényekre reflektálva újabb és újabb funkciókban hasznosítják, sohasem lépnek ki a populáris kultúrának nevezett közegeből. Abból a rendkívül izgalmas és értékes populáris kultúrából, amely a cirkuszmúzeum nézőpontjából sem a magaskultúrának, sem a népi kultúrának nem jelenti az ellenpólusát. Sokkal inkább

az Original Hungarian Gipsy Juggler Show teljes rekvizitkészletét, kosztümjeit, fényképeit és nyomtatott dokumentumait ajánlották fel a cirkusztörténeti kiállításnak, majd a cirkuszmúzeumi gyűjtemény számára

jelentí közérthető kulturális eszközök és technikák, ingerek és jelek rendkívül sokszínű és gazdag tárházát, amelyből élet-helyzet, kedv, szükség és igény szerint választhat, nyújthat és méríthet bárki. A cirkusz világa kapcsolódást kínál valameny-nyi emberi intelligencia és temperamentum számára, szavak nélküli testnyelvével közérthetően képes üzeneteket közvetí-teni, motiválni, szórakoztatni, örömet okozni, átélni a végle-teket, a gondolkodás, a test és a lélek határait. Leplezetlen fizi-kaí valósága maga a valószerűtlenség, a csoda és a varázslat, kéesség és képtelenség egyszerre, amivel a cirkuszban – és leginkább a cirkuszban – bárki azonosulhat, hiszen a cirkusz mindenkiről és mindenkihez szól.

¶ Négyesi Katalin cirkuszi családban született 1956-ban, szülei mindketten artisták voltak. Kovács László 1955-ben született, elmondása szerint nyeszlett, asztmás gyerek volt, és orvosi ta-nácsra kezdett el sportolni. Édesanyjának unokatestvére volt Baross Imre, az artistaképző igazgatója, így elvitte hozzá fiát az Állami Artistaképző Iskolába, Katalin és László ott ismer-kedtek meg. Az artistaiskolában megtanulták az alapokat: kézen állni, fejen állni, bukfencezni, akrobatikázni, szaltóz-ni. Emellett volt zsonglörködés és egyéb ügyességi gyakorla-tok: gólyaláb, golyó, görgő, drót, egykerekű bicikli. Tanultak zeneelméletet, színészetet, balettet, cirkusz- és tánc történe-tet, és a komplett zeneművészeti képzés részeként minden-kinek játszania kellett egy hangszeren is – ők szaxofonoztak. *„Tökéletes művészeti képzést kaptunk. Mivel a cirkuszművészet komplex művészet, így minden terület alapképzését megkaptuk, általános alapképzést a műfaj valamennyi ágából.”*

¶ Szirmai Béla volt a koreográfusuk, általa később „Öt Szirmai” néven alapítottak zsonglörccsoportot, hagyományos cirkuszi eszközökkel és klasszikus formációkban öt évig dolgoztak együtt. Mint a Maciva alkalmazottait, 1974-ben Bulgáriába

Mint a Maciva alkalmazottait, 1974-ben Bulgáriába osztották be őket egy szeptembertől karácsonyig tartó szezonba. 1975-ben Mongóliában, 1976-ban Svédországban, azután a Szovjetunióban turnéztak.

osztották be őket egy szeptembertől karácsonyig tartó szezonba. 1975-ben Mongóliában, 1976-ban Svédországban, azután a Szovjetunióban turnéztak. 1977-ben nem osztottak be őket turnéba, akkor csinálták meg duettjüket „Duo KOWY” néven. „Az igazság az, hogy könnyebb duettben dolgozni, mert nem kell igazodni a csoport többi tagjához, akik megsérülhetnek, megházasodnak és ezért válnak ki, vagy éppen disszidálnak.”

¶ A cigányszámot Katalin szüleinek cigány táncos száma mellett László szerint az inspirálta, hogy sokszor utazott a 39-es buszon, amelyre a Mátyás téren muzsikus cigányok szálltak fel, kezükben hegedűvel. Mivel a teniszütőkkel való zsonglőrködést túl kommersznek találta, érdekesebb és egyedibb zsonglőrészközön és témán gondolkodott. Abból kiindulva, hogy a magyarok híresek a gulyásról és a cigányzenéről, kitalálta, hogy egy cigányos jelenetben hegedűt kellene dobálniuk. Felvetette az ötletet az iskolában, ahol a bődíszművességhez értő Szakács Ödön igazgatóhelyettes elkészítette számukra különleges zsonglőrhegedűiket. Ezek a látványra tökéletes, de természetesen néma, gumihúros műbőr hegedűbuzogányok lettek a cigányszám meghatározó rekvizitjei, majd kerültek be a cirkusztörténeti kiállításba és a cirkuszmúzeum gyűjteményébe. A cigányszámban mintha egy közkedvelt magyarnótát elevenítettek volna meg: egy pár szerelmi jelenetét, amelyben cigányos kosztümben táncolnak és zsonglőröznek a tűz körül. A mutatvány a csörgődobokkal, hegedűkkel, botokkal való zsonglőrködés után ér el a csúcspontjára, amikor egy távirányítóval belobbantják a valóságos tüzet a bogrács alatti fáklyákon, és az artisták az égő fáklyákkal zsonglőröznek tovább. „Mindent be kell vetni, ami a meglepetés erejével hat a közönségre. Egy jó ötlet aranyat ér, és le kell küzdeni minden akadályt. Ahhoz, hogy pirotechnikát tudjunk alkalmazni, vezető pirotechnikus vizsgát kellett tennem, és a tűzrendészeti előírásokat ismernem és betartanom.”

¶ Kowycék készítettek egy klasszikus bűvészsámat is: „csináltunk egy más zsánerű sztepp-zsonglőr produkciót is, aminek frenetikus tempója volt, Benny Goodmann Sing-Sing zenéjére szteppeltünk, és zsonglőröztünk egyszerre. Kuriózuma volt a számnak, hogy a buzogányokat nem állványról vettük le, hanem »katyusákból«

ezek a látványra
tökéletes,
de természetesen
néma, gumihúros
műbőr
hegedűbuzogányok
lettek a cigányszám
meghatározó
rekvizitjei, majd
kerültek be
a cirkusztörténeti
kiállításba és
a cirkuszmúzeum
gyűjteményébe

Duo KOWY-műtárgyak a Magyar Cirkuszművészeti Múzeum gyűjteményében
Fotó: Szécsényi Janka

Duo KOWY-műtárgyak a Magyar Cirkuszművészeti Múzeum gyűjteményében
Fotó: Szécsényi Janka

ritmusra lóttuk egymás kezébe. Klassz kis szám volt, de egy műsorba csak egy zsonglőrszám kellett, és az a Cigány volt. Mindenholt azt kérték, így azzal szerződünk mindenhova. Ennek a temperamentuma és dallamvilága magával ragadta a közönséget, akárhol voltunk a nagyvilágban. Volt egy olyan Ibusz-program, hogy »Gulyás-Party«. Ennek vezetője Gálfi János volt, aki meglátta az éppen elkészült duettszámunkat, és azonnal lekötötte egy teljes szezonra a műsorába.”

- ¶ 1980-tól duettben, „Duo KOWY” néven léptek fel. Tempós magyaros zsonglőr, szteppzsonglőr és bűvészprodukciókkal járták Európa cirkuszait és varietéit, felléptek „Magyarország összes ilyesfajta szórakozóhelyén, például a Savoyban, a Maximban, a Keringőben, a Nirvána bárban, a Tavasz bárban, a Víg matróz bárban, a Moulin Rouge-ban, a Béke Orfeumban, a Kamara Varietében. Ahol lehetett és műsor volt, mi ott szerepeltünk, és vidékre, nagyvárosokba is lejártunk. Nem volt ritka, hogy egy éjszaka három helyen is felléptünk. Külföldön Ausztriába, Bécsbe már szinte hazajártunk, de sok fellépésünk volt Németországban, Svájcban, Franciaországban is.”
- ¶ Hivatásos artistaként, klasszikus cirkuszi számaik mellett gyermekműsorokat készítettek, László a Maciva telepvezetőjeként dolgozott, és hozzájuk fűződik a Fővárosi Nagycirkusz manézsában két csoportos névadó ünnepség megrendezése is. „1994-ben történt, pont húsz éve voltunk a vállalatnál. A kollektív szerződésben benne volt, hogy a húszéves törzstagságot a Maciva aranygyűrűvel jutalmazza. Ausztriából jöttünk haza, mikor az akkori igazgató, Varjasi László behívatott, és közölte, hogy túl sokat voltunk egyénileg külföldön, menjünk továbbra is külföldre egyénileg, viszontlátásra, ki vagyunk rúgva. Akkor jött az a kirúgási hullám a Macivánál, amikor majdnem minden artistától megváltak. Most már nincsenek is a Maciva állományában artisták. Pedig akkor még öt évünk volt hátra a karkedvezményes művésznyugdíjig. Ettől kezdve egyéni vállalkozóként dolgoztunk, és úgy mentünk szakmai nyugdíjba 1999-ben.”
- ¶ Katalin a nyugdíjazás után rögtön kapott egy gerincsérvet, ami miatt deréktól lefelé lebénult. „Megoperáltak, rendbe jöttem, de azt mondta a doktor, ha egy mód van rá, ne menjek be a cirkuszba, mert nem biztos, hogy ki is jövök. Utána lettünk bohócok.”

A mutatvány a csörgődobokkal, hegedűkkel, botokkal való zsonglőrködés után ér el a csúcspontjára, amikor egy távirányítóval belobbantják a valóságos tüzet a bogrács alatti fáklyákon, és az artisták az égő fáklyákkal zsonglőröznek tovább.

László elbeszélése szerint „a világ legszebb szakmája a bohócoké. Eleve szakmailag mindent tudniuk kell. Mi egyórás bohóc-műsort csináltunk, aminek a címe: Játsszunk Cirkuszt. Az volt a szüzséje, hogy volt két ügyetlen, de leleményes bohóc, aki be akar mutatni egy produkciót. Kata volt a szép és az okos, én pedig az ügyetlen, akinek semmi sem sikerül. A gyerekek imádták őt, engem pedig cikiztek, hogy nem tudok semmit. Bevontuk a gyerekeket a zsonglőr- és a bűvészszenekbe is. Minden fellépésünk arra épült, hogy a gyerekeket feloldjuk, hogy önfeledten tudjanak játszani. Egyenrangú partnereknek tekintettük őket, nem volt közöttünk semmilyen különbség, csak játszottunk.” A Maciva Művészeti Osztályán keresztül léptek kapcsolatba a Piros Orr Bohócdoktorok Alapítvánnyal, és kezdték el a kiképzést és a felkészülést a kórházi fellépésre. 2000-ben megalakult a Magyar Bohócok a Betegekért Alapítvány, attól fogva tizenkét évig dolgoztak velük. A budatétényi Reménysugár Rehabilitációs Intézet halmozottan sérült gyermekeihez 2005 óta havi rendszerességgel ellátogatnak.

2000-ben megalakult a Magyar Bohócok a Betegekért Alapítvány, attól fogva tizenkét évig dolgoztak velük. A budatétényi Reménysugár Rehabilitációs Intézet halmozottan sérült gyermekeihez 2005 óta havi rendszerességgel ellátogatnak

¶ **Artista háttérükre épülő legújabb kreatív produkciójuk a Fitness Katával program, amely nyolc éve működik hét különböző budapesti helyszínen, harminc-negyven fős csoportokkal. „Itt is fontos volt a cél meghatározása, mozgásra kell bírni a szépkorúakat. Ez egy olyan úr volt a »piacon«, amivel addig senki sem foglalkozott. Kezdetben nekünk sem jószoltak hosszú jövőt. Szerencsére tévedtek! Sok mindenre kellett tekintettel lennünk, a szépkorúak képességeire, az általuk kedvelt ritmusokra, zeneszámokra, és egy olyan hangulatot kellett teremtenünk, ahol mindenki jól érzi magát. Ez SIKERÜLT! A szakmai munkánk minősítése, az eltelt évek folyamatos intenzitása. Amikor bezártak a nyugdíjasklubok a pandémia miatt, feltettük a torna anyagát a YouTube csatornára, ahol rövid idő alatt ezerhatszáz feletti volt**

Ezek a látványra tökéletes, de természetesen néma, gumihúros műbőr hegedűbuzogányok lettek a cigányszám meghatározó rekvizitjei, majd kerültek be a cirkusztörténeti kiállításba és a cirkuszmúzeum gyűjteményébe.

a nézettség száma, ami azt jelentette, hogy sokan azon keresztül tornáztak odahaza. Pár héttel később, a Belvárosi City Tv is napi rendszerességgel sugározta a »Fitnessz Katával« programot. Most, hogy visszaállt a régi életvitel, ismét kinyitottak a klubok. Jönnek a régi tornázók, és első szavuk a következő: »De jó, hogy itt vagytok! Nagyon hiányoztatok!« – Kell ettől több, nagyobb elismerés?!”

- ¶ A Kovács házaspár szerint sikereik titka a közönséghez való alkalmazkodásuk, hogy szeretettel fordulnak a nézők felé, mindig az ő igényeiket elégítik ki, lekötik a figyelmüket, és partnerként vonják őket be a produkcióikba. „Csak tiszta szívvel lehet a közönség elé lépni. A népszerűség, mint olyan, semmi. Az emberek szeretete viszont MINDEN!!!”
- ¶ Kowycék profi artisták, akik a civil életükben is profi artista-ként működnek. Rendre újrahasznosítják cirkuszi kelléktárukat, és cirkuszt varázsolnak bármikor bárhová. Egyedülálló tárgykultúrájuk többségében saját maguk által kitalált és elkészített tárgyakból áll, amelyekkel felléptek a cirkuszokban, amelyekkel szerepeltek és szerepelnek a cirkuszokon kívüli színtereken, és amelyekkel egyik pillanatról a másikra megteremtették a cirkusz sokszínűségét a múzeumi raktár polcain is.
- ¶ A Magyar Cirkuszművészeti Múzeum műtárgygyűjteményének így vált meghatározó részévé csaknem háromszáz „Duo KOWY”-artistatárgy: bűvészasztal, fantasztal láda, trükkös toll, szíromnövesztő virág, lebegő pálca, bűvészpelerin, arany cylinder, Gangesz-kancsó, Glovitzki-kötél, revükosztüm, nagyesztélyi, buzogánykilövő „katyusa”, nagyzenekari kotta, cirkuszi naptárgygyűjtemény, bográcsinstalláció, fáklyakészlet, gyújtókészülék, oltódoboz, hegedűbuzogány, hegedűvonó, csörgődob, lázsiás, Vogel Erik-cigánykosztüm, cigányos legging és százéves bohócbicska – cirkusz a múzeumban, a cirkusz múzeumában.

Beszolgáltatás és agitálás, Szabadszállás, 1949
Fortepan, Kovács Márton Ernő